

KROPPEDAL

Museum for Astronomi • Nyere tid • Arkæologi

Enhed for lovpligtigt arbejde

Rapport om de arkæologiske undersøgelser
ved Højbakkegård, TAK 1177

Bygherrerapport november 2009

Af Mette Brosolat Ohlsen

Kroppedal, Museum for Astronomi • Nyere tid • Arkæologi

Kroppedals Allé 3, 2630 Taastrup

Indholdsfortegnelse

Indledning.....	3
Resumé.....	3
Undersøgelsens forhistorie	4
Landskabet.....	4
Udgravningsmetode	4
Undersøgelsens resultater.....	5
De kulturhistoriske perioder	13
Tidstavle	19
Udgravningens data	20
Felt 1.....	21
Felt 2.....	22
Felt 3.....	23

Indledning

Nærværende rapport dækker den arkæologiske udgravning ved Den Kongelige veterinær- og Landbohøjskole i Taastrup, kaldet Højbakkegård, TAK 1177.

Udgravningen fandt sted i perioden 1. til 28. september 2005 og i perioden 7. til 19. december 2005.

Kroppedal Museum varetog som det arkæologiske ansvarsmuseum i Høje-Taastrup kommune undersøgelsen, og originaldokumentation og oldsager opbevares på museet.

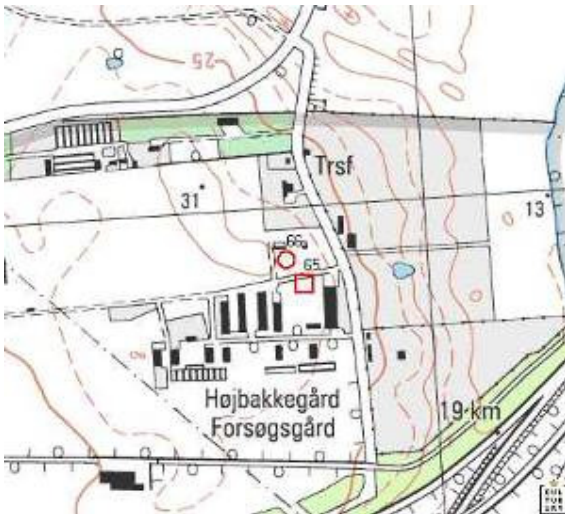

Fig 1. Kort over området. Cirkel: gravhøjen og firkant: bebyggelsen. © Kort- og Matrikelstyrelsen

Resumé

Ved de arkæologiske undersøgelser ved Højbakkegård dokumenteredes afbrudte aktiviteter indenfor tidsrummet spændende fra senneolitikum (2.400 f.Kr. til 1700 f.Kr.) frem til begyndelsen af ældre germansk jernalder (ca. 400 e.Kr.). 2 gravlæggelser under høj med

en randmarkering bestående af stolper fra senneolitikum, blev udgangspunkt for de næste hændelser på stedet. Ved højfoden blev nedgravet en urne i yngre bronzealder (1.100-500 f.Kr.) og i før romersk jernalder (500 f.Kr. – Kr.f.) anlagdes en jordfæstegrav, ligeledes ganske tæt ved højfoden. Dette gravlagte individ skal måske knyttes til det treskibede langhus (hus 1), som blev dokumenteret på felt 1, og som ligeledes dateres til før romersk jernalder.

I yngre romersk jernalder (150-375 e.Kr.) gravlagdes endnu mindst to personer. Det er muligt, at disse to individer, der gravlægges umiddelbart vest for gravhøjen, kan have boet i én af de to faser af langhuse dateret til 3. til 5. århundrede e.Kr., der stod opført få meter syd for gravpladsen.

Ligeledes er der sammenfald mellem dateringen af grav 9, der dateres til begyndelsen af ældre germansk jernalder (ca. 400 e.Kr.) og hus 3, som var beboet indenfor perioden 5. til 6. århundrede.

Undersøgelsens forhistorie

Kroppedal Museum gjorde den 23. januar 2004 indsigelse mod forslag til lokalplan 7.23, Landbohøjskolen, forud for opførelsen af et dyrehospital. Til grund for indsigelsen lå arealets topografiske beliggenhed, samt den korte afstand til bronzealderhøjen

Snubbekorshøj.

Bygherre, den Kongelige Veterinær- og Landbohøjskole, anmodede om en arkæologisk forundersøgelse af ca. 2 ha. Forundersøgelsen fandt sted fra den 29. juni til 1. juli 2004 og dokumenterede en gruppe jordfæstegrave samt et bopladsområde med flere oldtidshuse.

Kulturarvsstyrelsen godkendte budget for en egentlig udgravning den 13. august 2004.

Bygherre meddelte den 26. oktober 2004, at dato for byggeriets start ikke var fastlagt, og at udgravningerne derfor ikke ønskedes igangsat. Efter aftale med bygherre tildækkedes arealet med vintermåtter.

Februar 2005 anmodede bygherre om et nyt budget.

Kulturarvsstyrelsen godkendte fornyet budget for del 1 (grave) og del 2 (flade) den 7. marts 2005.

Bygherre godkendte budgettet den 20. april 2005.

Udgravningen blev finansieret af Statens Forsknings- og Uddannelses bygninger.

Landskabet

Området ligger på den nordøstlige del af en større bakke. Mod øst har bakken et jævnt fald ned mod Store Vejleå, der ligger ca. 500 m øst for området. Råjorden består af grågul moræneler iblandet skiftende mængder sand og småsten.

Udgravningsmetode

Ved undersøgelsen blev alle fremkomne fyldskifter afrenset og indridset med skovl, markeret med en markeringspind, og derefter elektronisk opmålt med GPS. Alle stolpehuller og gruber blev fladeskovlet, snittet med spade og graveske og tegnet på tegneplast i forholdet 1:20.

Gravene blev afrenset med graveske og fladen blev tegnet i forholdet 1:10. Herefter udgravedes én halvdel af gangen med graveske. Profilet på tværs af graven blev i enkelte tilfælde ligeledes tegnet i forholdet 1:10. Ved ændringer i fyldens karakter i fladen, samt i niveauet for evt. oldsager/skelet blev lavet en ny tegning i forholdet 1:10.

Under udgravningen blev der taget billeder af alle gravene samt af enkelte af de øvrige anlæg, ligesom der blev taget oversigtsbilleder af felter.

Alle fund blev hjemtaget.

Undersøgelsens resultater

På baggrund af den arkæologiske forundersøgelse blev udlagt tre felter. På felt 1 dokumenteredes et hus (hus 1) ved 3 sæt tagbærende stolper. Der var 2,2-2,5 m mellem de tagbærende stolper og huset har været mindst 6,5 m langt. Hus 1 dateres typologisk til før romersk jernalder (500 f.Kr –Kr. f). På felt 1 dokumenteredes desuden et hus, der typologisk dateres til 3. – 5. århundrede e.Kr. (hus 2) bestående af 4 sæt tagbærende stolper.

Felt 2

Nord for felt 1 registreredes ligeledes to huse. Hus 3 dateres typologisk til 5. til 6. århundrede e. Kr. og dokumenteredes ved stolpehuller fra 4 sæt tagbærende stolper. Huset har været mindst 16,3 m langt og ca. 6 m bredt med et indgangsparti midt i sydvæggen. En anelse forskudt mod syd i forhold til hus 3 registreredes hus 4. Huset har bestået af fire sæt tagbærende stolper og havde dermed en minimumslængde på 15,8 m. Hus 4 er lidt

ældre end hus 3 og dateres til 3. til 5. århundrede e. Kr.

Hus 2, 3 og 4 repræsenterer formentlig tre faser af samme hovedhus, der forskydes mod nord.

Huse

Et hus af forhistorisk karakter erkendes typisk ved at genfinde stolpehullerne. Disse er placeret i et bestemt mønster afhængig af konstruktionen som varierer gennem tiden. Der er dog ofte en sådan regularitet at disse mønstre kan bruges til at tidsbestemme bebyggelsen.

Bøndernes ældste huse var huse, der bestod af en række centralt placeret stolper - en såkaldt midsulekonstruktion, der har understøttet tagryggen. Denne hustype kom frem omkring 2800 f.Kr. I bronzealderen introduceres den såkaldte treskibet konstruktion. Det betyder, at der ned gennem huset har stået to rækker stolper, som har båret en rem, hvorpå spærrene og altså taget har hvilet.

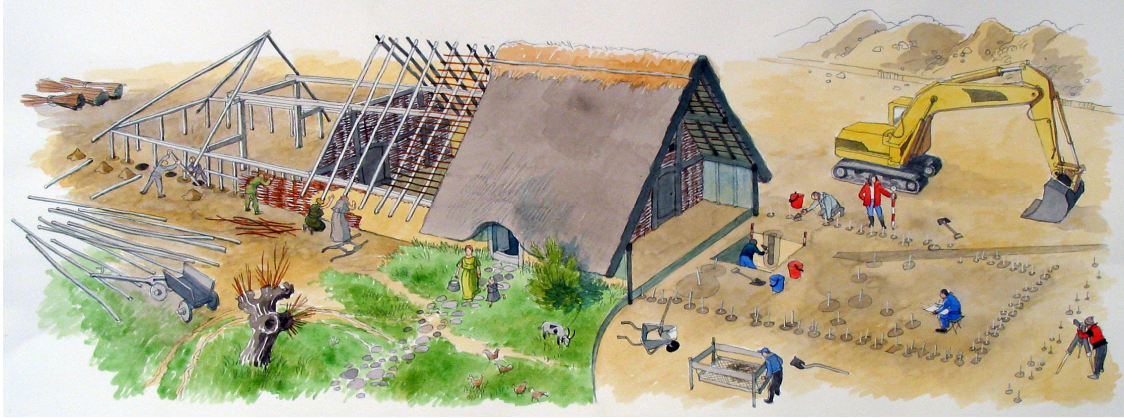

Fig. 2 Illustrationstegning af Charlotte Clante ©

Det treskibede hus var den altdominerende hustype igennem hele bronze- og jernalder i Sydsandinavien (1700 f.Kr. - 1050 e.Kr.).

Husene var bygget af træ. Vægkonstruktionen ved vi ikke så meget om, men den kan være udført af flettede vidjer, beklædt med ler. Der er ikke altid bevaret spor af vægforløbene, måske fordi vægstolperne ikke har været nedgravede, men i stedet for tappet ned i en fodrem.

Jernalderhusene er typisk opdelt i en beboelsesende som regel i den vestlige del af huset, medens den østlige del har fungeret som stald. Den øst-vestlige orientering skyldes formentlig den fremherskende vindretning fra vest foruden ønsket om maksimal solindstråling.

På grund af byggematerialerne havde et jernalderhus en begrænset levetid på omkring

30 år. Herefter blev huset revet ned og et nyt

opført, ofte i umiddelbar nærhed af det foregående. Denne byggetradition er årsagen til, at arkæologerne som regel finder adskillige spor efter huse ved hver enkel udgravning. Husene har ikke stået alle stået samtidig, men har afløst hinanden over flere generationer.

En gård kunne bestå af et enkelt langhus, men i den yngre del af jernalderen blev det almindeligt, at gården bestod af et stort langhus og et eller to mindre udhuse på en indhegnet gårdsplads. de mindre huse fungerede sandsynligvis som lader eller forrådshuse, ekstra staldplads eller beboelse og benævnes ofte som økonomibygninger.

Felt 3

Feltet var det nordligste og indeholdt to senneolitiske grave og et senneolitisk hus (hus 5), en urnegrav fra y.br.a., en jordfæstegrav fra førromersk jernalder., 2 jordfæstegrave fra yngre romersk jernalder en jordfæstegrav fra

ældre germansk jernalder, 2 udaterede jordfæstegrave samt en del løse stolpehuller og ukarakteristiske nedgravninger.

Anlæggene på feltet er således resultatet af en række hændelser gennem oldtiden, der i det følgende gennemgås kronologisk.

På det højeste topografiske punkt anlagdes i senneolitikum to centrale jordfæstegrave under en nu overpløjet gravhøj med en randmarkering bestående af stolper. Under muldafrømningen konstateredes her en lidt større mængde sten i muldlaget end på det øvrige felt. Desuden blev der i pløjelaget fundet en ildskørnet nakkeende fra en tyknakket firesidet sleben flintøkse 8 m vest for centralgravene.

Der er flere mulige tolkninger af huset og gravenes indbyrdes relation. Måske blev husenes afdøde beboere gravlagt, hvor de engang boede? Alternativt er huset opført i forbindelse med gravlæggelsen, og skal sættes i forbindelse med ritualer udført under denne. Sidste mulighed er, at det er rent tilfældigt, at man har lavet de to gravlæggelser under høj, en årrække efter at huset er forladt og nedrevet, og ikke længere var synligt eller levende i folks erindring.

Gravhøjen fra senneolitikum blev udgangspunkt for de næste hændelser på

stedet. Ved højfoden nedgraves en urne i yngre bronzealder og i slutningen af før romersk jernalder anlægges en jordfæstegrav, ligeledes ganske tæt ved højfoden. Dette individ skal måske knyttes til det treskibede langhus (hus 1), som blev dokumenteret på felt 1, og dateres til før romersk jernalder.

2 langhuse (hus 2 og 4) kan dateres til 3. til 5. århundrede e.Kr. og gravene 56 og 87, der dateres til yngre romersk jernalder, falder således indenfor husenes brugsperiode. Det er dermed muligt, at de to individer, der gravlægges umiddelbart øst for gravhøjen kan have boet i husene, der stod opført få meter syd for gravpladsen.

Ligeledes er der kronologisk sammenfald mellem grav 9, der dateres til begyndelsen af ældre germansk jernalder og hus 3, som var beboet indenfor perioden 5. til 6. århundrede.

Højbakkegårdudgravningen er så vidt vides enestående, ved at kunne sandsynliggøre gravlæggelser i tæt sammenhæng med bopladsen i hele fire kronologiske perioder.

Gennemgang af gravpladsen

Grav 1

Graven antages at være den primære grav i den overpløjede høj. Gravens sider var foret med sten og i begge ender var flade sten placeret i bunden. Der lå også enkelte sten i gravens topniveau. Det kunne ikke afgøres, om stenene har støttet en trækiste, eller om stenene alene har udgjort gravens ydre afgrænsning. Graven var ca. 215 cm lang og 60 cm bred og orienteret i nordøst-sydvestlig retning. I den sydvestlige ende lå 8 tænder (x1-3 til -12), som det eneste bevarede humane materiale. Der fandtes ingen gravgaver.

Fig. 3 Grav 1

Grav 2

Graven skal formentlig dateres til senneolitikum, og antages at være den sekundære grav i den overpløjede høj. Kun de nederste 10 cm af graven var bevaret. Sten og stenspor i gravens kant viste, at også denne grav var foret med sten. I ydre mål var graven 240 cm lang og 83 cm bred.

En tydelig, rektangulær afgrænsning mellem gravens indre og perifere fyld sandsynliggør, at den gravlagte har ligget i en trækiste indenfor stenforingen.

I den sydvestlige ende fremkom 7 tænder (x2-1 til -8), som det eneste humane materiale.

Fig. 4 Grav 2

Grav 11

Sydøstligt på felt 3 udgravedes en nedgravning med en fragmenteret urne, der dateres til yngre bronzealder. Urnen er nedsat umiddelbart udenfor den tidligere omtalte stolpekreds. Stolperne må være formuldede da urnen nedsattes, hvorfor det må formodes, at stolpekredsen har markeret højens udstrækning.

Den næste hændelse, der foregik på feltet, skete ligeledes umiddelbart udenfor stolpekredsen og dermed klods op ad den østlige højfod. Der er tale om anlæggelsen af en jordfæstegrav i før romersk jernalder per III.

Grav 6

Jordfæstegrav, der i udgravningsfladen viste sig som en 2,20 meter langt og 1,0 meter bredt nord - sydvendt mørkebrunt fyldskifte. Der var kistespor i ca. 15 cm's dybde fra udgravningsfladen. Kisten målte 1,75 x 0,75 meter i en rektangulær form. Graven lå ikke sammen med de øvrige jernaldergrave, men lå på den sydøstlige side af gravhøjen. Den gravlagtes skelet var meget nedbrudt og der var kun få knoglefragmenter tilbage. Dog var der et fedtet aftryk i bunden af kisten, der viste, at den gravlagte lå med hovedet mod nord.

I graven stod et enkelt lerkar, men det kan ikke afgøres med sikkerhed, om lerkarret stod indeni kisten eller om det var placeret udenfor kisten. Ved lerkarret lå en dyretand, der kan repræsentere et dyreoffer.

Den gravlagtes udstyr bestod af en enkelt La Tène fibula, der er i dårlig stand. Ud fra fiblen dateres graven til førromersk jernalder per. III (ca. 400 e.Kr.).

Fig. 5 Grav 6

Grav 56

Jordfæstegrav, formentlig en barnegrav, hvor knoglerne ikke er bevaret. Graven var orienteret nordøst - sydvest. Det er ikke muligt at afgøre, om den afdøde lå med hovedet mod nord eller syd. Nedgravningen var 100 cm lang og 50 cm bred, i form nærmest en rektangulær nedgravning, 27 cm dyb.

En anelse over midten i gravens østlige side var placeret et lille lerkar.

Fig. 6 Grav 56

Grav 87

Jordfæstegrav, der viste sig som et nord-sydvendt fyldskifte, 2,6 meter langt og 0,7 meter bredt. Kisten var 2,3 meter lang og 0,4 meter bred og tolkes som en bulkiste. I den sydøstlige side lå mange sten i størrelsen 10-20 cm, som måske har været med til at understøtte kisten. Kisten var gravet 45 cm ned i jorden fra udgravningsfladens niveau. Af den gravlagte var kun tænderne bevaret i gravens nordlige ende. Dermed kan man slutte, at den gravlagte har ligget med hovedet

mod nord. Den antropologiske bestemmelse af den gravlagte viser, at der er tale om et barn på ca. et år. Det er ikke ualmindeligt, at et lille barn af en vis status gravlægges i en voksen kiste.

Barnet havde en fibula med sig og en sølvfingerring, der ikke kan have siddet på hendes finger på grund af størrelsen, men måske har den tilhørt moderen? I munden lå et glasskår, der fungerede som Charons mønt. Midt i graven stod resterne af et meget ødelagt lerkar og i gravens sydende lå en stærkt nedbrudt benkam.

Datering yngre romersk jernalder C1b (ca. 210-250 e.Kr).

Fig. 7 Grav 87

Grav 9

Jordfæstegraven viste sig i udgravningsfladen som et nord – syd vendt fyldskifte, der var 2,70 m lang og 1,3 meter bred. Gravens bundniveau lå ca. 80 cm fra udgravningsfladen. De øverste 40 cm indeholdt en mængde sten, der havde en diameter på 5-10 cm. I nord-enden lå en stor sten med en diameter på ca. 70 cm. Centralt i graven tolkedes et muldholdigt område som stenspor efter endnu to store, borttagne sten. Graven har således været dækket af store sten. Der var kun svage spor efter en kiste, der var 2,5 meter lang og 1,0 meter bred. Kistens konstruktion kunne ikke erkendes.

I graven lå en kvinde på 25-35 år. Hun var ca. 165-170 cm høj og var anbragt på venstre side i hockerstilling med hovedet mod nord og ansigtet vendt mod øst. Hun hvilede på den venstre arm og højre arm var bukket, så hånden lå ved brystpartiet. Nord for hovedet var der placeret et ornamenteret lerkar. Ved flotering af karrets indhold fremkom fragmenter af en trelagskam med jernnitter. Lerkarret blev således tilsyneladende anvendt som beholder. Alternativt har kammen været placeret på et låg af organisk materiale. Om halsen havde kvinden en perlekæde, hvor perlerne var anbragt i fuldstændig symmetri ud fra den midterste og største perle. Kæden består af 148 glas- og ravperler. Ved højre skulder sad en fibula og ved maven endnu én.

Datering: Tidlig ældre germansk jernalder D (ca. 400 e.Kr.).

Fig. 8 Grav 9

Grav 86

Jordfæstegrav, der viste sig som et 2,4 meter langt og 0,8 meter bredt nord - sydvendt fyldskifte. Kisten var formentlig en bulkiste, der målte 1,9 meter i længden og 0,45 m i bredden. Kisten rummede liget af en mand, der lå i udstrakt rygleje med hovedet mod nord. Benene lå tæt sammen som om de har været pakket med et tæppe.

Den gravlagtes skelet blev tegnet i felten, men kunne ikke hjemtages i hel stand, da alle knoglerne var helt opløste. Derfor er kun kraniefragmenter, bækken og underben bevaret foruden den gravlagtes tænder. Alle

32 tænder er bevaret samt en spytsten (antropologisk bestemmelse ved lic.scient. Pia Bennike) lå i munden. Tændernes slid tyder på et voksent individ på ca. 35-45 år. Ud fra mål på den afdøde i felten var den gravlagte ca. 1,7 meter høj. Der var ingen gravgaver i graven.

Fig. 9 Grav 86

Grav 88

Jordfæstegrav, formentlig en barnegrav.

Graven havde en oval form, orienteret nord – syd, og var 1,0 meter lang og 0,57 meter bred.

Nedgravningen var 30 cm dyb. Der var ingen spor af en kiste. Ingen knogler var bevaret.

Eneste gravgave var et lerkar (-1), der var placeret nordligt i anlægget.

De kulturhistoriske perioder

BONDESTENALDER - SEN-NEOLITISK TID (2400 - 1700 f. Kr.)

Perioden benævnes også ofte som dolktid, og er den sidste af periode i stenalderen, der derfor på flere punkter varsler overgangen til den efterfølgende bronzealder. Gennem hele bondestenalderen falder gennemsnitstemperaturen langsomt, ind til den på dette tidspunkt svarer til omkring den gennemsnitlige temperatur, vi har i dag. Husene på bopladserne forekommer nu oftere i det kendte udgravningsmateriale. Der er tale om langhuse med en enkelt række tagbærende midterstolper, de såkaldte to-skibede huse, som vokser i størrelse gennem perioden. Husene når i afslutningen af perioden op på 30 - 45 meter i længden.

Gravskikken varierer fra region til region. Ud over, at man som i foregående perioder genbruger storstensgravene, begynder man at bygge høje igen. I områder, hvor man har haft de mindre høje, genbruges disse ved, at man stiller kisten på toppen af højen og lægger et ekstra lag tørv oven på. Højene når dog aldrig samme størrelser som i begyndelsen af bondestenalderen. Man fremstiller heller ikke gravkamre mere, men bygger en personlang kiste i flade stenheller eller træplanker. Bulkister forekommer også, hvilket er kister

lavet af udhulede egetræsstammer.

Nye genstande, der kommer til i perioden, omfatter de fladhuggede dolke og pilespidser, som kan være så fint og fladt tilhugget, at lyset kan gennemskinne flinten. Keramikken afløses i områder af den europæiske klokkebægerkulturs keramik, som minder om en let svajer omvendt klokke i formen. Dette er en keramikform, som allerede var indført på Sjælland i den foregående periode. Skaftthulsøkser i sandsten findes fortsat. Endeligt kommer kobberet igen sammen med den første bronze i form af små økser. Guld optræder også i materialet i form af smykker.

BRONZEALDER (1700 - 500 f. Kr.)

Overgangen til bronzealderens samfund er en glidende proces, der starter allerede 700 år tidligere i den sidste del af bondestenalderen, hvor bronzen er begyndt at komme til Danmark. Metallet importeres fra de rige bronzealderkulturer i Centraleuropa og fra Balkan, og man bliver hurtigt i stand til selv at forarbejde de nye materialer.

Bronzealdersamfundet i Danmark betegnes ofte som et høvdingedømme i modsætning til stenalderens stammesamfund. Høvdingen er en overordnet magt, og hans position synes at være af mere eller mindre arvelig karakter.

Men hvor man i andre bronzealdersamfund specialiserer sin produktion på de enkelte gårde, hvorefter høvdingen står for den videre fordeling, synes de enkelte familier her i Danmark at have deres egne gårde med en selvstændig produktion, der gør dem selvforsynende. Høvdingen kontrollerer og fordele bronzen, som han skaffer gennem sin rigdom og handelskontakt med omverdenen. Støbeteknikken er et specialiseret erhverv, som ofte er tilknyttet specielt rige pladser. Bronzealderkulturen, i den form vi ser i Danmark, breder sig fra det nordlige Tyskland op til Mellem Sverige og det sydlige Norge.

Familierne bosætter sig på enkeltliggende gårde, som består af et træbygget langhus med tilhørende udhuse. Familierne har deres eget husdyrhold, som kan ses ved, at man i langhusene indretter den ene ende af huset til stald. De foretrukne kornarter man har dyrket er emmer, nøgenbyg og hvede.

Bronzealderen er en periode, hvor kulten er meget synlig for eftertiden, da man i modsætning til andre perioder har efterladt sig et stort billedmateriale i form af helleristningerne i Sverige og Norge, som er tegninger hugget ind i klippen der formodentligt viser de kultiske handlinger. I Danmark genfinder vi mange bronzegenstande, som svarer til de genstande,

vi ser afbillede på helleristningerne og i Yngre Bronzealder findes der et rigt billedmateriale indgraveret på mændenes rageknive, der kan tolkes som en fortælling om bronzealdermenneskets religiøse verdensforståelse. I det hele taget synes bronzealderens religiøse forestillinger at være indarbejdet i det meste af, hvad man normalt ville betegne som almindelig dekoration, hvis de stod alene, men som i virkeligheden sammenholdt med de mange billeder og genstande bliver til symboler for religionen. Således er solen, hesten og båden vigtige elementer i hele bronzealdermenneskets livsopfattelse.

BRONZEALDER - YNGRE

BRONZEALDER (1100 - 500 f. Kr.)

Overgangen til yngre bronzealder markeres med en ny gravskik, som bryder med den forrige periodes traditioner. I modsætning til begravelser af hele lig indføres nu en tradition med ligbrænding. I begyndelsen pilles knogleresterne meget forsigtigt ud fra ligbålet og begravet enten i en lerurne i kanten af en allerede eksisterende ældre gravhøj, i stenforede huller eller lagt ud i mandslange grave. Disse brandgrave er eventuelt dækket af en lille jordhøj. Senere begravnes knogleresterne sammen med bålresterne. I modsætning til perioden før, hvor man

udstyrede gravene med store mængder metal, er det nu kun enkelte små bronzegenstande eller symboler på genstande i form af miniaturesværd, der kommer med i graven. Metallet bruges nu på en anden måde i forbindelsen med kulten, hvor den udsættes i moser og søer. Bronzeinventaret skifter også, hvor man i perioden før lagde hovedvægten på genstande, der typisk tilhører mandesfæren, lægges hovedvægten nu på kvindesmykker. Disse vokser i størrelse og form, til de i slutningen af perioden bliver nærmest vulgære i deres svulmende og overdimensionerede former. Ligeledes bliver der i højere grad lagt vægt på det rituelle udstyr f. eks. i form af lur, som også udsættes i vådområderne. Dette skift i kulten og brugen af bronzerne er blevet tolket forskelligt gennem tiderne. Nogen mener, det er et tegn på en krise i samfundet, hvor man har haft behov for at formilde guderne med større ofringer. Måske i forbindelse med en kuldeperiode i overgangen mellem Ældre og Yngre Bronzealder. En anden mulighed er, at det er et skift i magtfordelingen i samfundet. Hvor man stadigvæk må antage at det er høvdingen, der kontrollerer bronzen, kan man forestille sig, at han ved at stille den til rådighed i forbindelse med udførelsen af kulten har overtaget lederskabet af kulten. Således er han nu ikke bare den økonomiske leder, men også den åndelige leder. Hvis

denne periodes skift i kulten er udtryk for en krise i samfundet, giver den sig ikke umiddelbart udtryk i mængden af bronze, der bliver importeret. I slutningen af forrige periode er mængden af bronze i samfundet faldet, men i løbet af første halvdel af perioden stiger importen igen, uden at det betyder, at man ændrer kulten. Ved overgangen til jernalderen er bronzeimporten reduceret.

Bosættelsesmønsteret og hustyperne er uændret fra perioden før. Man bor i treskibede huse, hvilket vil sige at der er to rækker tagbærende stolper placeret parvist ned gennem langhuset.

Keramikken fra perioden er ofte meget karakteristisk og let at genkende især sidst i perioden.

JERNALDER - FØRRROMERSK

JERNALDER (500 - 1 f. Kr.)

I Centraleuropa opstår der et stærkt lagdelt samfund, med rige magtcentre, hvor man bygger store forskansede pladser og begraver sine ledere i overdådigt udstyrede gravanlæg. I Danmark har man kontakt med disse kulturer bl.a. gennem importen af salt, som bruges til konservering af maden, og som udvindes i saltminerne i Østrig. Kontakten kan også ses i de metalgenstande som

importeres, bl.a. store bronzekar fra middelhavsområdet, som i særligt rige brandgrave bruges som urne. I slutningen af perioden øges importen af romerrigets industrielt fremstillede produkter.

Ud over at bosætte sig på enkeltliggende gårde samles gårdene nu også i mindre klynger til landsbyer, som sidst i perioden omhegnes af et fælles hegn. Hegnet synes mere at være et værn mod omvandrende dyr end en egentlig markering af ejendomsret. Lige som gårdene er disse første landsbyer ikke fastliggende, men flytter omkring inden for et lokalt område.

Man vælger i stor udstrækning at brænde sine døde, som enten nedsættes i urner på store gravpladser under en lille tue, eller de brændte ben og asken hældes blot i et gravet hul. I urnerne lægges kun enkelte metalgenstande, som ofte er en del af det almindelige dragtudstyr i form af tøjnåle og øskenringe til et eventuelt bælte. Sidst i perioden begynder man at gravlægge sine døde uden at brænde dem, ligesom der kommer en stor variation i både gravudformningen og udstyret.

I moser og søer udsætter man lerkar, ligesom man ofre enkelte halsringe af bronze. Som noget nyt og unikt for denne periode findes et større antal lig i moserne. Disse mennesker er

alle aflivet på forskellig vis, inden de er kastet i moserne. Hvorvidt her er tale om menneskeofringer som en del af kulten, eller om det er en afstraffelsesform for bestemte forbrydelser, vides ikke. Tolkninger af disse fund har været inspireret af romeren Tacitus' beskrivelser fra hans besøg i Germanien, det vil sige landet nord for Romerriget. Disse beskrivelser skal dog nok tages med et vist forbehold, da man skal huske på, at det er "fjenden", han beskriver. Det mest kendte moselig er Tollundmanden.

Ud over en fin og let genkendelig keramik, findes en del våben i form af skjolde, lanser og sværd, inspireret af de store jernalderkulturer syd på. Det er i denne periode, man finder de første ringbrynjer og vogne, selv om vognen formodentligt har eksisteret tidligere. Af unikke men meget kendte fund fra perioden kan nævnes Hjortespringsbåden, som er en krigsbåd nedsat i en mose sammen med et større våbenudstyr, samt Gundestrupkarret, som er et stort kar i drevet sølv importeret eller hjembragt fra det sydøstlige Europa.

JERNALDER - ROMERSK JERNALDER (1- 375 e. Kr.)

Denne periode er kendetegnet ved en stærk kontakt med det romerske imperium. I årene omkring Kristi fødsel udvides romerriget

kraftigt. Ved et voldsomt slag mellem Romerne og Germanerne år 9 e. kr. fastsættes romerrigets nordligste grænse til at følge Rhinen. På trods af det officielle fjendtlige forhold udvikler der sig hurtigt en livlig samhandel mellem parterne, som vi også nyder godt af i Danmark, hvor stor set alle luksusvarer er import fra romerriget. Af romerske varer, der kommer hertil kan nævnes glas, sølvservice, bronzekar, vin, kasseroller, militærudstyr blandt meget andet. Keramikken, som i denne periode er meget fin og let genkendelig, er sommetider inspireret af romerske metalkar, ligesom smykke- og våbenudstyret er inspireret af det romerske militær.

Samfundet er blevet mere klasseinddelt. Store magtcentre med tydelige forbindelser til romerriget etablerer sig, og man gravlægger her sine døde ledere med et fantastisk rigt udstyr af guld, perler og romersk udstyr. Der tales ligefrem om et fyrstekompleks.

Gravskikken har nu ændret sig således, at man for det meste begraver sine døde ubrændte, men urnebegravelser optræder stadigvæk. Gravskikken varierer meget fra egn til egn, og udstyret i gravene er også meget varieret. En større specialisering ses i samfundet. Man kan nogle gange spore de afdødes erhverv gennem gravene f. eks. smede og krigere.

Militæret synes med denne periode at blive en mere fast del af samfundet, og i løbet af perioden udvikler der sig et standardiseret våbenudstyr. Om der har været tale om fuldtidskrigere på dette tidspunkt, er uvist. I vådområderne findes store udlægninger af våben, kaldt krigsbytteofre, som vidner om militære sammenstød. Der ses en tydelig udvikling i våbenudstyret, der også følger nogle mænd i gravene. I begyndelsen af perioden er bevæbningen let med spyd, lanse, skjold og nogle gange et kort hugsværd. Dette er en bevæbning, der egner sig godt til bagholdsangreb. Senere bliver bevæbningen tungere. Sværdet ændrer form, og bliver en fast del af inventaret. Man kæmper nu i formationer, i nærkamp og fra hesteryg. Mod slutningen af perioden er der tegn på, at man organiserer sig i reelle hære. En ny type bebyggelse, der dukker op, er anlæg med palisader og voldgrave, som har klare befæstningsmæssige formål.

Bosættelsesmønsteret fortsætter fra perioden før. Man bosætter sig i enkeltliggende gårde eller samles til landsbyer i mindre klynger af gårde. Den fælles indhegning af disse landsbyer forsvinder, og midt i perioden ses nu indhegning af de individuelle gårde, hvilket kan være de første tegn på en privat ejendomsret. Gårdene udvikler sig og bliver

større, og i den sidste del af perioden kommer laden til som en ny sektion på langhuset efter stalden. Man begynder for alvor at dyrke rug og havre ud over hvede, byg og emmer, som er de kendte kornsorter fra tidligere.

Infrastrukturen forbedres også. Efter romersk forbillede anlægger man flere steder stenlagte vejforløb.

JERNALDER - GERMANSK JERNALDER (375 - 775 e. Kr.)

Perioden er en tid med store omvæltninger. Ved Hunnernes indtrængen øst fra i år 375 e. Kr. destabiliseres Europa. De store folkevandringer begynder, og det romerske imperium falder fra hinanden i løbet af de følgende århundreder. De ledende klasser i Danmark har i perioden før baseret deres rigdom på handlen med romerriget, men med dettes kollaps mister denne gruppe sin indflydelse, og magten forflyttes til andre grupper, som har baseret deres handel på andre markeder. Stiludtrykket på metalgenstandene ændre sig fra det romersk påvirkede til et mere lokalt germansk eller nordisk udtryk. Man udvikler en udsmykning med dyre og menneskefremstillinger, der efterhånden bliver mere og mere fantasifulde, og som fletter sig ind i hinanden. I løbet af perioden organiserer man sig i kongeriger både syd og vest for Danmark, men i Danmark er der ikke tegn på en regulær konge

endnu. Der er dog tydelige tegn på regionale ledere med stor rigdom, hvilket især kan ses ud fra de rige handels- og håndværkspladser. Lederen har rådet over en organiseret hær, hvor man har kæmpet med sværd, spyd, skjold og som noget nyt våbenøkse. Store nedlæggelser af våben i vådområderne, de såkaldte krigsbytteofre, vidner om organiserede kampe, ligesom de mange nedgravede skatte af ædelmetaller vidner om en urolig tid.

I denne periode ændrer bebyggelsen sig således, at husene bliver betydeligt større, ligesom enkeltgårdene også udvider deres areal inden for deres gårdindhegning. Bosættelsesmønstret er ikke så velundersøgt som i andre perioder, men der synes at være tegn på, at skoven har fået lov til at overtage store landområder. Hvorvidt dette er et tegn på krise i samfundet eller en produktionsomlægning til f.eks. svineavl vides ikke. Svin holdes traditionelt ikke i stald eller på mark, men går løst i skoven.

Begravelsesskikken synes hovedsageligt at være baseret på at man brænder sine døde, men andre begravelsesformer ses også.

Tidstavle

TIDSTAVLE		
Periode	Underperiode	Kalenderår f./e. Kr.
Middelalder	Senmiddelalder	1536
	Højmiddelalder	1400
	Tidlig middelalder	1200
	Vikingetid	1050
Jernalder	Germansk jernalder	775
	Romersk jernalder	375
	Førromersk jernalder	Kr.fødsel
		500
Bronzealder	Yngre bronzealder	1100
	Ældre bronzealder	1700
Bondestenalder	Sen-neolitisk tid	2400
	Enkeltgravstid	2800
	Mellem-neolitisk tid	3200
	Tidlig-neolitisk tid	3900
Jæger- samlerstenalder	Ertebøllekultur	
		5400
	Kongemosekultur	6800
	Maglemosekultur	
Ældste stenalder / Palæolitikum		9000
	Ahrensburgkultur	10000
	Brommekultur	11500
	Federmesserkultur	12000
	Hamburgkultur	

Udgravningens data

Ansvarsmuseum: Kroppedal Museum

J. Nr.: TAK 1177

Stednummer: 020214-65, -66

Daglig leder: Tom Giersing

Studenter: stud. mag. Anne Therese Monrad, stud. mag. André Matthissen, stud. mag. Gerd Bindsbøl Ravnholt og stud. mag. Rina Sandberg alle fra Københavns Universitet

Gravemaskinen blev ført af Entreprenør Hans Christensen

Opmåling med GPS samt bearbejdning af planer blev foretaget af museumstekniker Jan Poulsen

Konserveringsarbejde: Konserveringstekniker Lone Brorson

Beretning og bygherrerapport: Cand. mag Mette Brosolat Ohlsen